

МЯГКИХ

Ірина Миколаївна
mred_1965@i.ua

УДК 338.246.025.88.033.12 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ПРИВАТИЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ФОРМУВАННЯ
СТРАТЕГІЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІFEATURES OF PRIVATIZATION AND PRIVATIZATION STRATEGY IN
UKRAINEкандидат економічних
наук, доцент

Стаття розкриває сутність приватизації; вимоги та принципи приватизації; об'єкти та суб'єкти приватизації; умови, необхідність яких на конкретних етапах процесу формування стратегії приватизації є вкрай важливим і сприяє забезпеченості розвитку економіки України та її окремих галузей і підприємств.

Статья раскрывает сущность приватизации, требования и принципы приватизации; объекты и субъекты приватизации, условия, необходимость которых на конкретных этапах процесса формирования стратегии приватизации является крайне важным и способствует развитию экономики Украины, ее отдельных отраслей и предприятий.

The article reveals the essence of privatization, the requirements and principles of privatization objects and subjects of privatization conditions, which is essential for the formation of specific stages of privatization strategy is very important and contributes to security of Ukraine's economic development and its individual sectors and companies.

Ключові слова: приватизація, роздержавлення, демонополізація, корпорація, денационалізація

Ключевые слова: приватизация, разгосударствление, демонополизация, корпорация, денационализация

Keywords: privatization, deregulation, unbundling, corporation, denationalization

ВСТУП

Приватизація державного майна як реформа, спрямована на докорінну трансформацію структури власності в Україні відповідно до ринкових вимог, наближається до свого завершення (завершення приватизації як широкомасштабного соціально-економічного проекту трансформації державної власності планується в 2014 році). Але сучасна структура активів державного сектора економіки не забезпечує ефективного використання державного майна, суспільно-політична ситуація в Україні змінилася, все це вимагає визначення нових цілей, пріоритетів та технологій проведення остаточної приватизації.

На сучасному етапі можна говорити про вагомий науковий внесок щодо розробки теоретики – методичних заходів формування та реалізації стратегії приватизації підприємств, що засвідчують праці науковців: Г.В. Артамонова, Р. Андерсона, А.А. Арупова, А. Барановського, О. Білоцерківець, В. Білих, В. Бодрова, А. Васильєва, С. Веселовського, В. Виноградова, С. Глінкіна, Є. Головахи, Л. Дідківської, В. Дубровського, Ю. Єханурова, Дж.М. Кейнса, В. Кондратенка, О. Кошика, В.С. Ларцева, В.М. Олуйка, О. Пасхавера, П. Петренка, О. Рябенка та ін. Кожен з науковців пропонує власне розуміння процесу формування приватизації підприємств, методологічного інструментарію аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, вибору оптимальної стратегічної

альтернативи, акцентуючи увагу на тому, чи іншому етапі розробки стратегії приватизації. Проте висвітленню комплексного бачення процесу розробки та реалізації стратегії приділено недостатньо уваги, що і потребує більш глибокого його вивчення.

МЕТА РОБОТИ полягає у розкритті формування ринкових відносин та розвитку конкуренції й обмеження монополізму; одержання підприємствами ефективних власників; залучення додаткових інвестицій з метою підвищення ефективності виробництва і відновлення основних засобів підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ

Приватизація — один із основних напрямків перетворення української економіки на ринкових засадах, її успіхи та невдачі багато в чому визначають хід економічних реформ [1].

Процес приватизації офіційно почався в Україні 1 грудня 1992 р. і на сьогодні вже створені відповідні організаційні і правові його засади. Необхідність роздержавлення і приватизації в Україні майже ні в кого не викликає сумніву, що обумовлюється, по-перше, кризовим станом економіки і суспільства в цілому; по-друге, неминучістю переходу до ринку; по-третє, вродженою економічною активністю приватного власника; по-четверте, визнанням того, що приватна власність — це основа свободи громадянина. А отже, це процес, що викличе, врешті-

решт, кардинальні зміни у соціальній структурі та соціально-економічному ладі в Україні.

Процес приватизації охоплює приватизацію майна державних підприємств, державного житлового фонду, землі тощо. Нинішні процеси зміни суспільно-економічних відносин потребують відповідного їх закріплення в правових нормах, зокрема, це стосується і процесів приватизації. Чітке правове регулювання економічних процесів допоможе переробити важке економічне становище країни і забезпечити перехід до ринкових відносин, насамперед, через приватизаційні процеси.

В умовах ринку основним напрямком перетворень відносин власності є відновлення економічної системи через роздержавлення, разом з тим процеси роздержавлення не можна зводити до формування лише приватної власності.

Роздержавлення — це процес перетворення державної власності на інші, недержавні, форми — приватні, змішані, акціонерні і колективні, тобто вилучення у держави певних засобів і передача їх у приватну власність. Разом з тим, держава також може мати свою власність, проводити економічну, соціальну і технічну політику, займаючись, насамперед, підприємницькою діяльністю в змішаних, акціонерних товариствах, фірмах і володіти контрольним пакетом акцій. Основним напрямком приватизації є перетворення відносин власності і передача цілого ряду державних підприємств у власність юридичних та фізичних осіб [1].

Під роздержавленням слід розуміти загальний процес переходу від тоталітарної державної економіки до економіки змішаної, багатукладної. Цей процес також пов'язаний з денационалізацією, приватизацією, демонополізацією, демократизацією економіки, а також зі складовими частинами цього процесу: орендою, комерціалізацією, корпоратизацією і персоналізацією власності.

Демонополізація — комплекс заходів, що здійснюються державою з метою зниження рівня монополізації ринків та посилення їх конкуренції.

Комерціалізація — перетворення структурних підрозділів державних підприємств або об'єднань на самостійні підприємства з правами юридичної особи, розрахунковим рахунком, з державною реєстрацією як самостійних суб'єктів підприємницької діяльності.

Корпоратизація (акціонування) — процес перетворення державних підприємств, закритих акціонерних товариств, більше ніж 75% статутного фонду яких перебуває в державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань на відкриті акціонерні товариства.

Денационалізація передбачає перетворення державної власності не тільки на приватну, але й в інші її форми (наприклад, у колективну).

Поняття приватизації вживається в економічному і правовому значеннях.

В економічному аспекті приватизація означає перетворення (трансформацію) державних засобів виробництва й іншого майна на недержавні та передачу їх у приватну або колективну власність. Отже, в економічному значенні суть приватизації

полягає в зміні економічних відносин державної власності на відносини приватної або колективної власності на засоби виробництва.

Визначення приватизації в правовому (юридичному) значенні цього поняття дає Закон України від 4 березня 1992 р. "Про приватизацію майна державних підприємств". Згідно з цим Законом приватизація майна державних підприємств України — це відчуження майна, що перебуває у державній власності, і майна, що належить Автономній Республіці Крим, на користь фізичних та юридичних осіб, які можуть бути покупцями відповідно до цього Закону, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на структурну перебудову економіки України (ст. 1) [3].

З юридичної точки зору приватизація — це майнова угода між суб'єктами приватизації, змістом якої є платне, частково платне або безоплатне відчуження державного майна. Закон регулює цей вид угод як особливі угоди (звідси спеціальні закони про приватизацію). Як окрема юридична категорія угод, вони мають специфічну назву - "угоди приватизації" (ст. 27 Закону "Про приватизацію майна державних підприємств"). Платні та частково платні угоди згідно з законодавством про приватизацію є особливими договорами купівлі-продажу державного майна, тому зміст, порядок укладання і виконання цих договорів регулюються законодавчими актами про приватизацію, а також Цивільним кодексом України.

Враховуючи те, що процес приватизації відбувається вже досить тривалий період часу, його необхідно поділити на етапи, кожний етап має певні особливості. Так, при розгортанні приватизації мінялися пріоритети: у 1992 — 1994 рр. переважала перша з названих цілей, у 1995 — 1997 рр. йшло роздержавлення системи управління економікою і формування соціального прошарку приватних власників, 1998 р. відзначений здійсненням некомерційних конкурсів, отже, і практичною реалізацією мети залучення інвестицій, у 1999 р., при переході до етапу грошової приватизації, її завданням стало акумулювання коштів, що надходили до бюджету, і на сьогодні саме за цим показником оцінюють успішність проведення приватизації.

Як відомо, у 2000 — 2002 рр. у зв'язку з необхідністю повернення Україною раніше взятих великих закордонних кредитів і сплати відсотків за ними, головним завданням приватизації було поповнення бюджету.

Одна з цілей приватизації полягає в тому, щоб за рахунок продажу державних підприємств отримати кошти, якими можна було б хоч частково покрити дефіцит у бюджеті, але головним напрямком є інвестиційні процеси, які повинні стати головним змістом приватизації і які можуть привести до структурних змін в економіці. Соціальні аспекти є при цьому лише стимулами, спрямованими на поліпшення життєвого рівня народу.

При розробці концепції приватизації необхідно враховувати цілий ряд загальних вимог, висунутих самим приватизаційним процесом. Насамперед, це упорядкування юридичних прав власності і

фактичного права розпоряджатися нею. У цьому зв'язку, як відомо, в Україні було розроблено і введено в дію більшість необхідних законодавчих актів до моменту проведення приватизації. Вони мали істотні недоліки, тому що не було визначено і закріплено в законі одне з головних прав власності — власності на землю.

Одночасно порядок проведення приватизації окремих об'єктів за законом не завжди був ідентичним порядкові, встановленому указами або декретами, наприклад, укази Президента України "Про заходи щодо забезпечення прав громадян на використання приватизаційних майнових сертифікатів" (від 26 листопада 1994 р.) і "Про заходи щодо прискорення процесу малої приватизації в Україні" (від 30 грудня 1994 р.) впроваджували спеціальні режими для об'єктів великої і малої приватизації, разом з тим закони регулювали цей процес інакше. На практиці така розбіжність призвела до наявності спорів у господарському суді на підставі різного тлумачення правових та економічних процесів.

Другою вимогою, висунутою приватизаційним процесом, є використання стимулів, що дають можливість працювати за критеріями ринкового господарства, серед яких можна виділити пільгове оподаткування протягом 3—5 років для більшості підприємств, що виробляють промислову продукцію або продукти харчування до моменту їх приватизації, не змінюючи профіль діяльності, що призведе до стабілізації економічного становища цих підприємств, дасть можливість колективам нагромадити грошові кошти для здійснення реформаційних заходів.

Третьою вимогою приватизаційного процесу повинно бути зведення до мінімуму передумов для зловживань у процесі приватизації і пошук оптимального рішення капіталоємності внутрішнього ринку, але цих вимог, як показав досвід приватизації, не дотримуються та має місце невідповідний рух власності.

Четвертою вимогою приватизації повинне бути створення умов, що забезпечують зацікавленість населення в приватизації і розробці заходів та стимулів у процесі її проведення.

Дотримуючись першої вимоги приватизаційного процесу, на даному етапі приватизації в Україні була запроваджена ваучерна модель. Окрім суто технологічних переваг, ця модель відповідала соціальним очікуванням населення, тобто наділення кожного громадянина України рівною кількістю "приватизаційних грошей", та привчала людей до процесу інвестування та притаманного цьому процесові ризику [4].

На жаль, такої зацікавленості в основній масі населення не було, що пояснюється відсутністю чіткого визначення можливостей застосування приватизаційних майнових сертифікатів у процесі приватизації. Сертифікати розглядаються тільки як можливість придбати акції підприємств — а це вже елемент примусової приватизації і, як показала практика, вкладені сертифікати більшості населення

дивідендів не принесли, тому виникає необхідність створення соціального захисту населення в процесі приватизації. Елементами такого захисту можуть стати: продаж акцій підприємств їхнім трудовим колективам у повному обсязі, забезпечення державою гарантованих дивідендів на приватизаційні сертифікати найменш забезпеченим категоріям населення, можливість вкладати майнові сертифікати в акції найбільш розвинутих підприємств, неможливість перепрофілювання об'єктів соціально-побутового призначення протягом визначеного періоду приватизації [1].

Економічні перетворення, проведені в державах, що вступили на шлях ринкової економіки, повинні передбачати певні дії уряду, спрямовані на створення умов для розвитку ринку. Економічна реформа повинна передбачати глибокі зміни урядової політики, спрямовані на зменшення ролі держави в економіці і підвищення ролі приватного сектора і ринків. Важлива роль у реалізації реформ відведена урядові, що повинен проводити роздержавлення і приватизацію в інтересах народу. У процесі роздержавлення приватизуються визначені об'єкти.

Згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законів України з питань приватизації щодо реалізації положень Державної програми приватизації на 2012-2014 роки» [5] проведена класифікація об'єктів приватизації, яка здійснюється з метою раціонального й ефективного застосування способів приватизації, а також даним визначені об'єкти які не підлягають приватизації.

Оцінка вартості майна, що підлягає приватизації, а також аналіз фінансового стану підприємств за спрощеною схемою проводиться відповідно до методики оцінки вартості майна під час приватизації, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження методики оцінки вартості майна під час приватизації" [6]. У цій методиці визначено основні принципи оцінки майна, порядок застосування заходів фінансової реструктуризації під час проведення оцінки майна (мета — підвищення вартості власного капіталу і запобігання його банкрутству).

Відповідно до цієї методики оцінюються: цілісні майнові комплекси, у тому числі їхні необоротні і оборотні активи; індивідуально визначене майно; частки, паї, акції, у тому числі пакети акцій; об'єкти незавершеного будівництва, що не входять до складу цілісних майнових комплексів і приватизуються окремо; будь-яке інше майно, що належить державі або господарському товариству, в якому держава володіє не менше ніж 25% статутного фонду.

Відповідно до методики визначається розмір статутного фонду господарського товариства, початкова вартість майна у випадку його продажу на конкурентних засадах, ціна майна у випадку його викупу тощо.

Суб'єктами приватизаційного процесу в Україні є державні органи приватизації, покупці, продавці, посередники і представники.

Державну політику в сфері приватизації здійснюють Фонд державного майна України, його

регіональні відділення і представництва в районах і містах, органи приватизації в Автономній Республіці Крим, що складають єдину систему державних органів приватизації в Україні.

Таким чином, приватизація – це лише стан роздержавлення, який передбачає передання працівникам символу власності на частку засобів виробництва.

Від початку процесу приватизації (1992 р.) до початку 2013 р. змінили форму власності 28943 державних об'єкти [2]. Найбільш масштабний і прискорений процес роздержавлення припав на роки масової приватизації (1992 – 1998 рр.). За цей час змінили форму власності 8157 державних об'єктів, що становило 92% всіх проданих за 20 років об'єктів. Причому у період масової приватизації у приватну власність перейшли фактично всі підприємства галузей, які обслуговували внутрішній ринок, а саме: оптової і роздрібною торгівлі, харчової, легкої і місцевої промисловості, промисловості будівельних матеріалів, з надання побутових послуг тощо [2].

Отже, досліджуючи хід приватизації в Україні можна зазначити, що вона охопила практично усі галузі національної економіки України. Найбільша питома вага об'єктів, що підлягали та підлягають приватизації, припадає на галузі, які впливають на розвиток споживчого ринку, а саме: сільське господарство, будівництво, торгівлю та громадське харчування, транспорт, харчову та легку промисловість, машинобудування та металообробку тощо, а також на об'єкти, що стримують економічний розвиток України – це в першу чергу збиткові підприємства та об'єкти незавершеного будівництва

ВИСНОВКИ

Таким чином, приватизація як мета вже закінчила своє існування, а Україна вже пройшла цю стадію свого економічного розвитку. На сьогодні приватизація — це вже інструмент ефективного реформування економіки, котрій потрібно створити виробників здатних конкурувати на зовнішніх ринках. Економіка України повинна бути не тільки імпортером, а й експортером, вітчизняне виробництво має бути здатне ламати конкурентні перепони на зовнішніх ринках. Але реалізація цієї перспективи потребує значних інвестицій, тобто значних

капіталовкладень в різні галузі економіки України. Це можливо при максимальній ефективності продажу державного майна, максимальному залученні потенційних покупців, врахуванні індивідуальних особливостей об'єктів приватизації, що сприятиме підвищенню ефективності подальшої діяльності приватизованих підприємств [4].

Таким чином, підсумки приватизації свідчать, що ефективність використання деяких приватизаційних об'єктів скорочується, вони втрачають свою соціальну значимість. Тому важливим є розробка економічно обгрунтованого корегування приватизаційних процесів, та вибір способів здійснення приватизації, що є важливим для її кінцевого результату.

Література

1. Жук Л. А. Господарське право : [навч. пособ.] / Л. А. Жук, І. Л. Жук, О. М. Неживець. — К. : Кондор, 2003. — 400 с.
2. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід виконання Державної програми приватизації у 2012 році [електронний ресурс] / Фонд державного майна. — Режим доступу : http://www.spfu.gov.ua/spfu.admin.com.ua/Lists/SPFUR_eportsMFIListInstance/Attachments/65/zvit_19032013_1.pdf
3. Про приватизацію майна державних підприємств [електронний ресурс] : Закон України від 4.03.1992 № 2164-ХІІ. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2164-144>.
4. Пасхавер О. Приватизація в Україні: проміжні підсумки [електронний ресурс] / О. Пасхавер // Моніторинг економіки України : аналіт. бюлетень "Центру економічного розвитку". — Режим доступу : <http://uamonitor.tripod.com/paskhaver.html>.
5. Про внесення змін до деяких законів України з питань приватизації щодо реалізації положень Державної програми приватизації на 2012-2014 роки. Закон України затверджений ВР від 13 січня 2012 року № 4336-VI
6. Про затвердження Методики оцінки вартості майна під час приватизації [електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2000 № 1554. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1554-2000-%D0%BF>.